

Vývoj univerzální jurisdikce pro stíhání pachatelů válečných zločinů v mezinárodním právu

JUDr. Jiří Fuchs*

* Vysoká vojenská škola pozemního vojska, Vyškov

1. Úvod

Tento článek si klade za cíl zodpovědět otázku, zda současné mezinárodní právo obsahuje obyčejovou normu, která by zakládala univerzální jurisdikci pro stíhání pachatelů válečných zločinů, a zda je tato univerzální jurisdikce permissivní či obligatorní? Permissivní univerzální jurisdikce by jednotlivé státy pouze opravňovala k vykonání trestního postihu vůči pachateli válečného zločinu nezávisle na místě spáchání a státní příslušnosti pachatele či oběti, zatímco obligatorní univerzální jurisdikce by státům ukládala závazek pachatele stíhat. Válečnými zločiny v tomto článku máme na mysli pouze válečné zločiny *stricto sensu*, tedy závažná porušení mezinárodního práva humanitárního,¹ nikoliv válečné zločiny *lato sensu*, jak se někdy souhrnně označují válečné zločiny *stricto sensu* spolu se zločiny proti lidskosti a zločiny proti míru.²

¹ K pojmu válečného zločinu *stricto sensu* srov. celk. Greenwood, C.: International Humanitarian Law and the Tadic Case, European Journal of International Law, Vol. 7 (1996), No. 2, internet. str.

<http://www.ejil.org/journal/Vol7/No2/art8.html>.

Rottensteiner, C.: The denial of humanitarian assistance as a crime under international law, International Review of the Red Cross, No. 835, September 1999, str. 561, King. F.P., La Rosa, A.-M.: Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – Current Survey, European Journal of International Law, Vol. 9 (1998), No. 4, internet. str.

<http://www.ejil.org/journal/Vol9/No4/sr1.html>.

Fenrick, J.W.: Attacking the Enemy Civilians as a Punishable Offense, Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 7, Spring 1997, Number 2, str. 555 – 557, Fenrick, J.W.: Should Crimes Against Humanity Replace War Crimes?, Columbia Journal of Transnational Law, Vol. 37 (1999), No. 3, str. 771

² K tomu srov. např. Draper, G. I. A. D.: The Implementation and Enforcement of the Geneva Conventions of 1949 and of the Two Additional Protocols of 1978, Recueil des Cours. 1979/III, Tome 164 de la collection, Alphen aan den Rijn, SIJTHOFF & NOORDHOFF, 1980, str. 36

2. Univerzální jurisdikce v období před 2. světovou válkou

Kořeny univerzální jurisdikce jsou velmi hluboké. Již zakladatel mezinárodního práva Hugo Grotius vyzýval všechny panovníky světa, aby trestali porušení zákonů přírody a práva národů, i když se jich to přímo nedotýká.³ Institut univerzální jurisdikce vychází podobně jako institut sebeobrany z přirozenoprávních východisek. Zatímco právo sebeobrany je založeno na základní lidské povaze, právo potrestat nepřátele veškerého lidstva je založeno na vyšších principech pospolitosti a civilizace.⁴ Nicméně tradiční mezinárodní právo vyžadovalo určitý vztah ke spáchanému zločinu, a to buď z titulu území, nebo z titulu státní příslušnosti. Univerzální jurisdikce vystupovala jako výjimka z tohoto principu.⁵ Původně se uplatnila pouze v případě zločinu pirátství. Po dobu pěti století státy vykonávaly trestní jurisdikci ve vztahu k aktům pirátství spáchaným na volném moři, i když ani pachatelé, ani oběti nebyli jejich státními příslušníky. Piráti byli označeni za nepřátele veške-

³ „Kings, and those who are invested with a Power equal to that of a King, have a Right to exact Punishments, not only for Injuries committed against themselves or their Subjects, but likewise, for those which do not peculiarly concern them, but which are in any Person whatsoever, grievous Violations of the Law of Nature or Nations. For the Liberty of consulting the Benefit of human Society, by Punishments, does now, since Civil Societies, and Court of Justice, have been instituted, reside in those who are possessed of the supreme Power, and that properly, not as they have Authority over others, but as they are in Subjection to none....it is so much more honourable, to revenge Peoples Injuries rather than their own....Kings, beside the Charge of their particular Dominions, have upon them the care of human Society in general.“ Hugo Grotius: De Jure Belli Ac Pacis, Book II, Chap XX, 1964, citováno v: Zaid, Esq., M. S.: Will or Should the United States Ever Prosecute War Criminals?: A Need For Greater Expansion in the Areas of Both Criminal and Civil Liability, New England Law Review, Vol. 35 (2001), No. 2, str. 449 - 450

⁴ Srov. např. Brown, B. S.: The Evolving Concept of Universal Jurisdiction, New England Law Review, Vol. 35 (2001), No. 2, str. 389

⁵ *Ibid.*, str. 383

rého lidstva (*hostis humani generis*) a každý stát je byl oprávněn soudit a trestat.⁶

V období mezi dvěma světovými válkami došlo k prvním pokusům vtělit univerzální jurisdikci do mezinárodní smlouvy. Dne 6. února 1922 byla ve Washingtonu podepsána smlouva o užití ponorek a zhoubných plynů ve válce.⁷ Tato smlouva opravňovala, nikoliv zavazovala, všechny smluvní strany potrestat porušitele, který se nachází v jejich moci. Takto by k vykonání trestního postihu byl oprávněn i stát, který není porušením přímo dotčen. Nicméně tato smlouva nikdy nenabyla účinnosti a dále je nutné dodat, že smluvní strany nebyly vedeny snahami o realizaci univerzální spravedlnosti, nýbrž usilovaly o to, aby bylo zajištěno fungování systému, který smlouva měla zavést.⁸

Univerzální jurisdikce byla rovněž pojata do návrhu úmluvy vymezující jurisdikci států v trestních věcech zahrnujících cizí prvek.⁹

V meziválečném období byla univerzální jurisdikce rovněž pojata do trestních zákonů některých států. To platilo i v případě tehdejšího Československa. Představitel československé nauky trestního práva B. Ečer o univerzální jurisdikci napsal:

„...univerzální princip...je realizací (v zásadě) myšlenky světové spravedlnosti. Když cizinec spáchá v cizině trestný čin, který se našeho státu netýká v žádném směru, a pachatel se dostane do rukou našich, pak nabídnem jeho vydání příslušnému státu. Když tento odmítne pachatele převzít, pak jej soudí náš soud....Náš soud tedy vykonává v takovém případě jakousi světovou spravedlnost. Je v zájmu samotné idee spravedlnosti, aby zločin neušel trestu.“¹⁰

3. Univerzální jurisdikce v mezinárodních smlouvách sjednaných po 2. světové válce

Prvními mezinárodními smlouvami, které výslovně pojaly princip univerzality a které nabýly účinnosti, se staly Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z roku 1949 (dále jen Ženevské úmluvy). Nečíslované odstavce 1 a 2 společného článku 49 (resp. 50, 129, 146) zní:

„Vysoké smluvní strany se zavazují, že učiní všechna potřebná zákonodárná opatření, aby stanovily přiměřené trestní sankce postihující oso-

by, které se dopustí toho či onoho vážného porušení této úmluvy, vymezeného v následujícím článku, nebo dají k takovému porušení rozkaz.

Každá smluvní strana je povinna vypátrati osoby obviněné z toho, že se dopustily některého z těchto vážných porušení anebo že daly k němu rozkaz, a musí je postavit před své vlastní soudy, ať je jakákoliv jejich státní příslušnost. Může také, dá-li tomu přednost, odevzdati je v souladu s podmínkami svého vlastního zákonodárství k soudnímu stíhání některé jiné smluvní straně mající zájem na potrestání, pokud tato smluvní strana má dostatečná obvinění proti těmto osobám.“¹¹

Toto ustanovení je úhelným kamenem celého systému stíhání porušení zavedeného Ženevskými úmluvami. Smluvní strany zde přebírají tři stěžejní závazky: závazek stanovit dostatečné trestní sankce pro pachatele vážných porušení, závazek pátrat po osobách obviněných z vážných porušení a závazek stíhat pachatele před svými soudy nebo pachatele vydat jiné smluvní straně.¹²

Toto ustanovení tedy zavádí obligatorní univerzální jurisdikci, která není v žádném směru omezena, přičemž tato absence omezení byla záměrem tvůrců. Jedná se rovněž o univerzální jurisdikci originální, nikoliv podřídnou.¹³

Podobné, byť přece jen odlišné ustanovení bylo pojato do Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954. Její článek 28 zní:

„Vysoké smluvní strany se zavazují, že v rámci svého trestního práva učiní všechna nutná opatření, aby byly bez zřetele na státní občanství stíhány a trestním nebo kázeňským sankcím podrobovány osoby, které porušily tuto Úmluvu nebo k tomu daly příkaz.“¹⁴

I v tomto případě se zřetelným jazykem zavádí univerzální jurisdikce, která nepodléhá žádným omezením. Nicméně ve srovnání s ustanovením Ženevských úmluv z roku 1949 je zde jeden podstatný rozdíl. Bližší zkoumání vede k závěru, že se zde ve skutečnosti smluvním stranám neukládá povinnost vykonat univerzální jurisdikci, protože ustanovení

⁶ Srov. celk. Scharf, M. P.: Application of Treaty-based Universal Jurisdiction to Nationals of Non-Party States, *New England Law Review*, Vol. 35 (2001), No. 2, str. 369, srov. též. Brown, B. S.: op. cit. sub. 4, str. 384

⁷ Treaty Relating to the Use of Submarines and Noxious Gases in Warfare, 6 February 1922, 25 L.N.T.S. 205

⁸ Sandoz, Y.: Penal Aspects of International Humanitarian Law v: Bassiouni, M. C. (ed.): *International Criminal Law. Volume I. Crimes*, Dobbs Ferry NY, Transnational Publishers, Inc., 1986, str. 215

⁹ Zaid, Esq., M. S.: op. cit. sub 3, str. 450

¹⁰ Ečer, B.: *Vývoj a základy mezinárodního práva trestního*, Praha, V. Linhart, 1948, str. 28

¹¹ Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli ze dne 12. srpna 1949, článek 49, Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři ze dne 12. srpna 1949, článek 50, Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12. srpna 1949, článek 129, Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války ze dne 12. srpna 1949, článek 146, č. 65/1954 Sb.

¹² Srov. Pictet, J. S.: *IV Geneva Convention. Commentary*, Geneva, International Committee of the Red Cross, 1958, str. 590, srov. též Sandoz, Y.: op. cit. sub 7, str. 222

¹³ Carnegie, A. R.: *Jurisdiction over Violations of the Laws and Customs of War*, *The British Year Book of International Law*, 1963. Thirty-ninth year of issue, London, New York, Toronto, Oxford University Press, 1965, str. 408

¹⁴ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, č. 94/1958 Sb., článek 28

otevřít únikovou cestu obratem „v rámci svého trestního práva“. Tento obrat byl vložen záměrně v reakci na obtíže některých států (např. USA), ve kterých je více trestních jurisdikcí a ve kterých se obtížně rozlišuje teritoriální jurisdikce trestních soudů.¹⁵

4. Praxe států po 2. světové válce

Podívejme se nyní, jaká byla v období po 2. světové válce praxe států v případě výkonu univerzální jurisdikce. Při stíhání zločinců 2. světové války se k principu univerzality několikrát vyslovily americké soudy. V případě *United States v. Wilhelm List* soud konstatoval:

„Mezinárodní zločin je...skutek univerzálně uznáný za kriminální, který je pokládán za vážnou záležitost mezinárodního zájmu a z vážného důvodu nemůže být ponechán exkluzivní jurisdikci státu, do jehož kontroly by spadal za běžných okolností.“¹⁶

Podobně v případě *Lothara Eisentragera* soud dospěl k závěru:

„Válečný zločin...není zločinem proti právu či trestnímu kodexu jediného národa, nýbrž zločinem proti *ius gentium*. Zákony a obyčejy války jsou univerzálně aplikovatelné a jejich existence nezávisí na vnitrostátních právních řádech či hranicích. Argumenty, že příslušným je pouze suverén, který představuje *locus criminis*, a že lze aplikovat pouze *lex loci*, jsou tedy neopodstatněné.“¹⁷

K podobným závěrům došli v mnoha případech britské soudy. V roce 1945 v případě *Almedo Trial* soud zčásti založil stíhání obžalovaných Němců na titulu univerzality.¹⁸ Totéž se stalo o rok později v případě *Zyklon B*.¹⁹

¹⁵ Carnegie, A. R.: op. cit. sub 13, str. 409

¹⁶ „An international crime is...an act universally recognized as criminal, which is considered a grave matter of international concern and for some valid reason cannot be left within the exclusive jurisdiction of the state that would have control over it under ordinary circumstances.“ *United States v. Wilhelm List*, *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunal*, Vol. 11 (1948), 757, 1241

¹⁷ „A war crime...is not a crime against the law or criminal code of any individual nation, but a crime against the *ius gentium*. The laws and usages of war are of universal application, and do not depend for their existence upon national law and frontiers. Arguments to the effect that only a sovereign of the *locus criminis* has jurisdiction and that only the *lex loci* can be applied, are therefore without any foundation.“ *Trial of Lothar Eisentrager* (U.S. Mil. Comm'n, Shanghai), *Law Reports of Trials of War Crimes*, Vol. 14 (1947), 8, 15

¹⁸ *Almedo Trial* (British Mil. Ct. for the Trial of war Criminals. Almedo, Neth.), *Law Reports of Trials of War Crimes*, Vol. 1 (1945) (dále jen „Law Reports“), str. 53, pro komentář srov. Zaid, Esq., M. S.: op. cit. sub 3, str. 459

¹⁹ *Zyklon B Case* (British Mil. Ct. for the Trial of war Criminals, Hamburg), *Law Reports*: op. cit. sub 18, str. 93

V několika případech se k otázce univerzální jurisdikce vyslovil i Zvláštní kasační soud v Nizozemí. V rozsudku ze dne 17. února 1947 v případě *Ahlbrecht*²⁰ dospěl k závěru, že podle mezinárodního práva mohou být váleční zločinci souzeni nejen soudy státu, jehož státním příslušníkem je obžalovaný, ale též mezinárodním tribunálem nebo soudy poškozeného válčícího státu anebo ve výjimečných případech soudy státu neúčastníce se nepřátelství. Soud však již nespecifikoval, ve kterých případech by se měla tato výjimka uplatnit.²¹ V dalších případech se však již zmínka o oné výjimce neobjevila.²²

Nejnámějším případem stíhání nacistického válečného zločince před vnitrostátními soudy je případ *Eichmann*. Adolf Eichmann před konečnou porážkou nacistického Německa uprchl do Argentiny.²³ Izraelská tajná služba ho vypátrala a ilegálně unesla z Buenos Aires do Izraele, aby před izraelským soudem čelil řadě obvinění, která zahrnovala i válečné zločiny.²⁴ Argentina se obrátila na Radu bezpečnosti OSN, která deklarovala, že takovéto činy, které porušují svrchovanost členského státu OSN a způsobují mezinárodní napětí, mohou, pokud dojde k jejich opakování, ohrozit mezinárodní mír a bezpečnost. Dále vyzvala Izrael, aby poskytl náležité reparace v souladu s Chartou OSN a mezinárodním právem. Argentina však nepožadovala navrácení Eichmanna. Vlády Argentiny a Izraele pak ve společném *communiqué* z 3. srpna 1960 prohlásily celou záležitost za uzavřenou.²⁵

Izraelský obvodní soud v Jeruzalémě se k otázce univerzální jurisdikce vyslovil takto:

„Ohavné zločiny vymezené tímto zákonem nejsou jen zločiny podle izraelského práva. Tyto zločiny, které byly namířeny proti celému lidstvu a otfásky svědomím národů, jsou vážnými zločiny přímo proti právu národů (*delicta iuris gentium*). Proto...mezinárodní právo při absenci mezinárodního soudu potřebuje soudní a legislativní orgány všech zemí, aby uvedlo v život trestní zákazy a postavilo zločince před soud.“²⁶

²⁰ N.J. 1947 No. 87

²¹ Röling, B. V. A.: *Supranational Criminal Law in Netherlands Theory and Practice* v: Panhuys, H. F. van, Heere, W. P., Ko Swan Sik, J. W. Josphus Jitta, Stuyt, A. M. (eds.): *International Law in the Netherlands. Volume Two*, Alphen Aan Den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1979, str. 174

²² Srov. celk. *ibid.*, str. 174 – 175, citované případy jsou: *Rauter* (N.J. 1949 No. 87), *Gerbsch* (List A 570 – 1948), *Schultz* (List A 84 – 1949), *Röring*, *Brunner and Heinze* (Naoorlogse Rechtspraak, N.O.R., vol. 5, str. 1705)

²³ Bassiouni, M. C. (ed.): op. cit. sub 8, str. 284

²⁴ *ibid.*, str. 276, Fawcett, J. E. S.: *The Eichmann Case*, *The British Year Book of International Law*, 1962. Thirty-eighth year of issue, London, New York, Toronto, Oxford University Press, 1964, str.182

²⁵ Bassiouni, M. C. (ed.): op. cit. sub 8, str. 284

²⁶ „The abhorrent crimes defined in this Law are crimes not under Israel law alone. These crimes, which struck at the whole of mankind and shocked the conscience of nations, are grave offences against the law of nations itself (*delicta*

Izraelský Nejvyšší soud potvrdil všechny klíčové právní názory soudu první instance a k otázce univerzální jurisdikce dodal:

„Aplikace zásady univerzální jurisdikce je plně odůvodněna...nejen že všechny zločiny přičítané obžalovanému mají mezinárodní povahu, ale jejich škodlivé a vražedné důsledky jsou tak všeobjímající a dalekosáhlé, že otrásají mezinárodním společenstvím v samých základech. Stát Izrael byl proto oprávněn soudit obžalovaného na základě zásady univerzální jurisdikce v postavení strážce mezinárodního práva a zprostředkovatele jeho vynucení. V tomto případě nemá žádný význam skutečnost, že stát Izrael neexistoval v době spáchání skutků.“²⁷

Univerzální jurisdikci dále potvrdil v roce 1988 americký soud v případě *Demjanjuk v. Petrovsky*.²⁸ Izrael žádal o vydání Johna Demjanjuka, aby mohl být stíhán za zločiny, kterých se dopustil v nacistickém táboře smrti Treblinka, kde byl znám jako „Ivan Hrozný“. Americký soud potvrdil, že Izrael je oprávněn stíhat Demjanjuka na základě titulu univerzality za zločiny spáchané v letech 1942 a 1943 v Polsku.²⁹

Univerzální jurisdikci pro stíhání válečných zločinů rovněž v jednom případě potvrdil australský soud. Jednalo se o případ *Polyukhovich v. Commonwealth* z roku 1991, který se týkal zločinů proti lidskosti a válečných zločinů spáchaných v průběhu 2. světové války na židech na Ukrajině.³⁰ V roce 1994 potvrdil univerzální jurisdikci i kanadský soud v případě *R. v. Imre Finta*.³¹

K nové vlně potvrzení univerzální jurisdikce vnitrostátními soudy došlo v souvislosti se zločiny páchanými na území bývalé Jugoslávie a ve Rwandě.³² V roce 1994 došlo k procesu před dánským

soudelem za zločiny spáchané proti státním příslušníkům Bosny a Hercegoviny na území bývalé Jugoslávie.³³ V roce 1995 potvrdil univerzální jurisdikci pro stíhání válečných zločinů americký soud v případě *Kadič v. Karadžić*.³⁴ Ve vztahu k ukrutnostem páchaným ve Rwandě argumentoval univerzální jurisdikcí belgický soud při vydávání zatykačů.³⁵

Ačkoliv výčet případů, kdy vnitrostátní soudy potvrdily existenci univerzální jurisdikce podle mezinárodního práva, je relativně dlouhý, je dle našeho názoru nutné povšimnout si jednoho aspektu. První část výčtu se týká potrestání zločinců 2. světové války, zatímco druhá část se týká zločinů spáchaných až v 90. letech 20. století. Mezitím se otevírá propast více jak čtyřiceti let, ve kterých rovněž docházelo k páchání válečných zločinů, ale jakákoliv relevantní praxe států ve formě vykonání trestního postihu na základě titulu univerzality chybí.

Další důležitou formou praxe států je promítání principu univerzality do ustanovení vnitrostátních právních řádů. Jen málo států zavedlo univerzální jurisdikci do svých trestních zákonů. M. S. Zaid, Esq. poukazuje na to, že v podstatě jen Belgie poctivě plní závazek uložený Ženevskými úmluvami z roku 1949 a dokonce ve své vnitrostátní legislativě šla nad rámec toho, co požaduje mezinárodní právo.³⁶ Belgie zavedla univerzální jurisdikci zákonem z roku 1993.³⁷ Tento zákon obsahuje detailní popis vážných porušení Ženevských úmluv a Dodatkových protokolů a asimiluje konflikty mezinárodní a vnitřní. To znamená, že všechna jednání, které mezinárodní dokumenty pokládají za vážná porušení, jsou trestná a nepromlčitelná a vztahuje se na ně univerzální jurisdikce, i když jsou spáchaná v konfliktu vnitřním.³⁸

Univerzální jurisdikce byla pojata i do právního řádu bývalého Československa, a to federálním zákonem č. 175/1990 Sb., kterým byl novelizován zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.³⁹ Novelizovaný § 19 trestního zákona zavedl univerzální jurisdikci pro taxativně vypočítané trestné činy, mezi které byly zahrnuty i některé válečné zločiny kodifikované v trestní zákonu.⁴⁰ Nově byl do trestního zákona vložen § 20a, který stanovil, že trestnost činu se posuzuje podle československého trestního zákona také tehdy, jestliže to stanoví vyhlášená mezinárodní

juris gentium). Therefore...international law is, in absence of an International Court, in need of the judicial and legislative organs of every country to give effect to its criminal interdictions and to bring the criminals to trial.“ Att. General of Isr. v. Eichmann, Isr. Dist. Ct. – Jerusalem 1961, I.L.R., Vol. 36, str. 26

²⁷ „There is full justification for applying here the principle of universal jurisdiction...Not only do all the crimes attributed to the appellant bear an international character, but their harmful and murderous effects were so embracing and widespread as to shake the international community to its very foudation. The State of Israel therefore was entitled, pursuant to the principle of universal jurisdiction and in the capacity of a guardian of international law and an agent for its enforcement, to try the appellant. That being the case, no importance attaches to the fact that the State of Israel did not exist when the offences were committed.“ Att. General of Israel v. Eichmann, Isr. S. Ct. 1962, I.L.R., Vol. 36, str. 277 a 304

²⁸ *Demjanjuk v. Petrovsky*, 776 F.2d 571 (6th. Cir. 1985)

²⁹ *Ibid.*, pro komentář srov. Scharf, M. P.: op. cit. sub 6, str. 370

³⁰ *Polyukhovich v. Commonwealth* (Austl. 1991), 172 C.L.R., str. 501

³¹ *R. v. Imre Finta* (1994), 28 C.R. (4 th) 265 (S.C.)

³² Srov. celk. Scharf, M. P.: op. cit. sub 6, str. 372

³³ *Ibid.*

³⁴ *Kadič v. Karadžić*, 70 F.3d 232, 240 (2 d Cir. 1995)

³⁵ Scharf, M. P.: op. cit. sub 6, str. 372

³⁶ Zaid, Esq., M. S.: op. cit. sub 2, str. 462

³⁷ Statute of 16 June 1993 on the Suppression of the Grave Breaches of the International Conventions of Geneva of Aug. 12, 1949 and of the Additional Protocols I and II to these Conventions of June 7, 1977, Moniteur-Staatsblad, Aug. 5, 1993

³⁸ Zaid, Esq., M. S.: op. cit. sub 3, str. 462

³⁹ Zákon FS č. 175/1990 Sb. ze dne 2. května 1990, kterým se mění a doplňuje trestní zákon. Účinnosti nabyl 1. července 1990 (čl. V zákona).

⁴⁰ *Ibid.*, čl. I

smlouva, kterou je Československo vázáno.⁴¹ Tato ustanovení jsou nadále součástí právního řádu České republiky.

Univerzální jurisdikce byla pojata i do vnitrostátního řádu Nizozemí.⁴² Nizozemské trestní zákony se vztáhnou na každého, kdo se mimo území Nizozemí v Evropě dopustí válečného zločinu. Na jedné straně je aplikovatelnost nizozemského trestního zákona velmi široká v tom smyslu, že pojem válka zahrnuje i válku občanskou, na druhou stranu však nizozemská nauka tato ustanovení interpretuje tak, že se vztahují pouze na válku, které se Nizozemí účastní. V případě ozbrojeného konfliktu, ať mezinárodního či vnitřního, kterého se Nizozemí neúčastní, není stíhání pachatele možné.⁴³

Nejnověji do svého vnitrostátního právního řádu univerzální jurisdikci zavedla Kanada zákonem z roku 2000.⁴⁴ Zákon rozlišuje mezi zločiny spáchanými na území Kanady a mimo území Kanady. V případě zločinů spáchaných mimo území Kanady lze stíhat každého, kdo se dopustí válečného zločinu, přičemž válečným zločinem je jednání, které v době spáchání bylo za válečný zločin pokládáno mezinárodním právem obyčejovým či smluvním bez ohledu na to, zda toto jednání představovalo porušení práva platného v době a místě spáchání.⁴⁵

Rovněž zde je dle našeho názoru důležité povšimnout si skutečnosti, že relevantní praxe států ve formě vydání vnitrostátního právního předpisu zavádějícího univerzální jurisdikci se objevuje až v 90. letech 20. století.

5. *Opinio iuris*

Sjednávání Římského statutu mezinárodního trestního soudu se stalo vděčnou příležitostí k tomu,

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Röling, B. V. A.: op. cit. sub 21, str. 175

⁴³ *Ibid.*, str. 175 - 176

⁴⁴ An Act respecting genocide, crimes against humanity and war crimes and to implement the Rome Statute of the International Criminal Court, and to make consequential amendments to other Acts (Assented to 29 th June, 2000), 2000, c. 24

⁴⁵ Příslušná ustanovení zákona zní:

„Sec. 6

1) Every person who, either before or after the coming into force of this section, commits outside Canada

a) genocide,

b) a crime against humanity, or

c) war crime,

is guilty of an indictable offence and may be prosecuted for that offence in accordance with section 8....

Definitions

3) ...“war crime” means an act or omission committed during an armed conflict that, at the time and in the place of its commission, constitutes a war crime according to customary international law or conventional international law applicable to armed conflicts, whether or not it constitutes a contravention of the law in force at the time and in the place of its commission.“ *Ibid.*, Section 6

aby státy jako subjekty mezinárodního práva vyjádřily svá právní stanoviska k otázce univerzální jurisdikce. Zástupci řady států tvrdili, že tzv. *core crimes*, tj. genocida, válečné zločiny a zločiny proti lidskosti, podléhají univerzální jurisdikci.⁴⁶ Německo nechalo kolovat materiál, který prosazoval myšlenku silného a nezávislého Mezinárodního trestního soudu založeného na univerzální jurisdikci.⁴⁷ Naproti tomu USA nepopíraly, že univerzální jurisdikci podléhá zločin genocidy, nicméně nebyly ochotny tento princip akceptovat v případech válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.⁴⁸

Tato stanoviska však zástupci států vyjádřili v roce 1998. Dříve než v 90. letech 20. století nelze dle našeho názoru nalézt jakékoliv významné projevy právního přesvědčení států, které by dokládaly přítomnost psychologického prvku mezinárodního obyčejje. Není přitom příliš pravděpodobné, že by k tomu státy padesát let neměly příležitost.

6. *Názory nauky*

Podívejme se nyní, jak se k otázce univerzální jurisdikce pro stíhání pachatelů válečných zločinů staví nauka. Co se týče stíhání zločinců 2. světové války před vnitrostátními soudy, zejména americkými, T. H. Sponsler v roce 1968 dospěl k závěru, že se jedná o vůdčí případ moderní aplikace principu univerzality.⁴⁹ V roce 1963 A. R. Carnegie po pečlivém prozkoumání praxe států dospěl v otázce příslušnosti ke stíhání porušení zákonů a obyčejů války podle mezinárodního práva obyčejového k následujícím závěrům:

„...obecný argument, že každý zločin podle mezinárodního práva musí být zločinem univerzální jurisdikce, je neudržitelný. ...Nicméně v praxi států při poválečných procesech, obzvláště v případě *Eichmann*, lze nalézt oporu pro závěr, že taková jurisdikce existuje v konkrétním případě válečných zločinů.“⁵⁰

⁴⁶ Brown, B. S.: op. cit sub 4, str. 385

⁴⁷ V tomto materiálu Německo uvedlo:

„Under current international law, all States may exercise universal criminal jurisdiction concerning acts of genocide, crimes against humanity and war crimes, regardless of the nationality of the offender, the nationality of the victims and the place where the crime was committed...there is no reason why the ICC...should not be in the very same position to exercise universal jurisdiction for genocide, crimes against humanity and war crimes in the same manner as the Contracting Parties themselves.“ The Jurisdiction Of The International Criminal Court: An Informal Discussion Paper Submitted By Germany, UN Doc. A/AC.249/1998/DP.2, 23 March 1998

⁴⁸ Brown, B. S.: op. cit. sub 4, str. 385 - 386

⁴⁹ Sponsler, T. H.: The Universality principle of Jurisdiction and the Threatened Trails of American Airmen, *Loyola of Los Angeles Law Review*, Vol. 15 (1968), str. 43 a 53

⁵⁰ „...the general argument that any crime under international law must be a crime of universal jurisdiction is an

A. R. Carnegie na druhou stranu připouští, že důkazy pro tvrzení, že se hlavní válečné zločiny stávají zločiny univerzální jurisdikce, nejsou tak přesvědčivé jako v případě principu pasivní personality. Dále pak poukazuje ještě na jedno omezení – princip univerzality by se neměl vztahovat na pouhá technická porušení zákonů války.⁵¹ Na závěr pak uvádí:

„...zdá se, že vývoj práva v této oblasti směřuje k uznání univerzální jurisdikce pro všechny závažné válečné zločiny a možná není nerozumné uzavřít, že toto uznání již nastalo.“⁵²

M. C. Bassiouni nepochybuje o tom, že k válečným zločinům se váže univerzální jurisdikce pro stíhání pachatelů. Spolu se zločinem agrese, zločinem genocidy, zločiny proti lidskosti, zločinem otroctví a podobných praktik a zločinem mučení řadí válečné zločiny k mezinárodním zločinům uznaným za *ius cogens*,⁵³ a to na základě těchto argumentů:

1. Jsou zde mezinárodní prohlášení, které dokládají existující *opinio juris*, podle kterého jsou tyto zločiny součástí mezinárodního práva obyčejového,
2. Vyšší status těchto zločinů v mezinárodním právu vyplývá z preambulí a dalších ustanovení mezinárodních smluv týkajících se těchto zločinů,
3. Tyto mezinárodní smlouvy ratifikoval velký počet států,
4. Dochází k mezinárodnímu vyšetřování a stíhání *ad hoc* pachatelů těchto zločinů.⁵⁴

M. C. Bassiouni si dále klade otázku, zda státy mají pouze právo stíhat pachatele zločinu uznaného za *ius cogens* nebo zda je zde mezinárodní závazek stíhat pachatele, a dospívá k tomuto závěru:

„...*ius cogens* implikuje povinnost, nikoliv pouze právo, jinak by *ius cogens* netvořilo koherentní pravidlo mezinárodního práva... Proto uznání určitých zločinů za *ius cogens* s sebou nese povinnost stíhat nebo vydat, neaplikovatelnost promlčení na tyto zločiny a univerzální jurisdikci pro tyto zločiny bez ohledu na to, kde byly spáchány nebo kým (včetně hlavy státu) byly spáchány či na kom byly spáchány...“⁵⁵

untenable one... Nevertheless, there is some support in the practice of States as shown in the post-war trial, and even more so in the Eichmann case, for the view that such a jurisdiction exists in the particular case of war crimes.“ Carnegie, A. R.: op. cit. sub 13, str. 421 a 422

⁵¹ *Ibid.*, str. 423

⁵² „...the development of the law in this field seems to be moving towards a recognition of universal jurisdiction over all serious war crimes; and it would no seem unreasonable to conclude that this recognition was already complete.“ *Ibid.*, str. 424

⁵³ Bassiouni, M. C.: International Crimes: *Jus Cogens* and *Obligatio Erga Omnes*, Law & Contemporary Problems, Vol. 59, No. 4, Autumn 1996, str. 68

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ „...the implication of *jus cogens* are those of a duty and not of optional right; otherwise *jus cogens* would not constitute a peremptory norm of international law... Therefore,

V zápětí však svůj argument oslabuje tvrzením, že pozitivní mezinárodní právo trestní neobsahuje explicitní normu, která by stanovila, že určitý zločin je součástí *ius cogens*. Navíc praxe států nekoresponduje s tím, co píše představitelé nauky. V mnoha případech dochází k beztrestnosti pachatelů zločinů, teorie univerzality rozhodně není univerzálně uznávána a aplikována a povinnost stíhat nebo vydat, pokud přímo nevyplývá z mezinárodní smlouvy, se spíše formuje. Propast mezi právními očekáváními a právní realitou je tak dle M. C. Bassiouniho značně široká.⁵⁶

Jakkoliv přesvědčivě v jednom směru argumentace M. C. Bassiouniho působí, není v jiném směru zřejmé, zda autor argumentuje z pohledu *de lege lata*, tedy zda popisuje to, jaké platné právo je, anebo zda se pohybuje v rovině *de lege ferenda*, tedy zda popisuje to, jaké by platné právo mělo být.

Rovněž C. C. Joyner řadí válečné zločiny spolu se zločiny proti míru, zločiny proti lidskosti a genocidou k mezinárodním zločinům podléhajícím univerzální jurisdikci.⁵⁷ Vývoj mezinárodního práva trestního dle něj naznačuje formující se hierarchii mezinárodních norem, neboť některé normy jsou pro světové společenství podstatné. Zákazy páchaní válečných zločinů a zločinů proti lidskosti tak byly vyzdviženy na vrchol normativní pyramidy.⁵⁸ Nicméně jazyk, který C. C. Joyner volí, naznačuje, že univerzální jurisdikce je dle něj pouze permissivní:

„Vskutku pokud jen několik základních norem váže všechny státy za všech okolností, lze tvrdit, že každá vláda *smí* vykonat univerzální jurisdikci vůči státním úředníkům a dalším osobám, které tyto normy porušují.

(Spáchání válečných zločinů, JF) dává každému členovi společenství *právo* aplikovat své vnitrostátní trestní právo na tyto pachatele, i když zločiny byly spáchány mimo územní hranice státu a pachatel nemá ke státu žádný zvláštní vztah.“⁵⁹

recognizing certain crimes as *jus cogens* carries with it the duty to prosecute or extradite, the non applicability of statutes of limitation for such crimes, and universality of jurisdiction over such crimes irrespective of where they were committed, by whom (including Heads of State, against what category of victims...“ *Ibid.*, str. 65 - 66

⁵⁶ *Ibid.*, str. 66 - 67

⁵⁷ Joyner, C. C.: Arresting Impunity: The Case for Universal Jurisdiction in Bringing War Criminals to Accountability, Law & Contemporary Problems, Volume 59, No. 4, Autumn 1996, str. 166

⁵⁸ *Ibid.*, str. 168

⁵⁹ „Indeed, if only a few fundamental norms bind all states in every circumstance, the argument can be made that any government *may* exercise universal jurisdiction over state officials and other persons who violate those norms... (...) gives each member of that community the *right* to apply its domestic criminal law to such offenders, even though the offenses were committed outside the state's territorial frontiers and the offender has no special link to that state.“ *Ibid.*, str. 168 - 169, kurzíva JF

Část nauky je však v otázce univerzální jurisdikce skeptická. V roce 1986 Y. Sandoz poukázal na to, že možnost univerzální jurisdikce stanovenou Ženevskými úmluvami z roku 1949 státy vůbec nevyužívají. Pochopitelně státy v mnoha případech soudily příslušníky nepřátelské mocnosti za válečné zločiny, ovšem v těchto případech bylo možné jurisdikci založit na skutečnosti, že ke zločinům došlo na státním území stíhajícího státu nebo objektem byly jeho státní příslušníci či jeho materiál. Dle Y. Sandoze se však ještě nikdo neodvážil postavit pachatele před soud čistě proto, aby bylo učiněno zadost univerzální spravedlnosti.⁶⁰

Dále Mezinárodní výbor Červeného kříže v těch několika případech, kdy pokládal za nezbytné důrazně státům připomenout jejich závazky vyplývající z mezinárodního práva humanitárního, se vůbec o univerzální jurisdikci nezmínil, neboť soudil, že situaci by rozhodně nevyřešilo, kdyby třetí stát začal zatýkat vůdce válčících stran. Y. Sandoz tak dospívá k závěru, že univerzální jurisdikce zakotvená v Ženevských úmluvách nemá žádnou praktickou hodnotu.⁶¹ Hlavní příčiny tohoto stavu vidí v následujícím:

1. Až na výjimky jsou hlavní váleční zločinci stále u moci, a proto je prakticky nemožné postavit je před soud, protože mají za sebou celý státní aparát. Jejich souzení by bylo nutné dosáhnout ozbrojenou silou, což by přinášelo politické riziko neúměrné stanovenému cíli.
2. Přísné uplatňování univerzální jurisdikce by vedlo k nejistotě v mezinárodních vztazích.
3. Byl by zde problém s dokazováním rozhodných skutečností.
4. Národy dosud nejsou přesvědčeny o potřebě přispívat k univerzální spravedlnosti bez ohledu na zájmy státu. Zářným příkladem jsou dle Y. Sandoze obtíže vlád, které se na úkor ekonomických zájmů státu snažily do své zahraniční politiky zakomponovat morální hlediska.⁶²

Ani v devadesátých letech 20. století, kdy došlo k obratu v praxi států, kritika neutichla. A. P. Rubin na adresu trestání válečných zločinců ironicky poznamenává:

„... vítězové často aplikují svoji verzi „práva“ na poraženého, jako kdyby se jednalo o právo „mezinárodní“, zatímco na své vojáky aplikují pouze své vnitrostátní právo. Zda verze mezinárodního práva, kterou mají vítězové, vskutku reprezentuje mezinárodní právo, když se tatáž pravidla neaplikují na jejich národ, vyvolává důležité otázky a budí dojem pokrytectví.“⁶³

⁶⁰ Sandoz, Y.: op. cit. sub 8, str. 230

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*, str. 231

⁶³ „... victors tend to apply their own versions of ‘law’ to the vanquished as if that law were ‘international’, while applying only their municipal laws to their soldiers. Whether

A. P. Rubin dále podrobuje zdrcující kritice ustanovení Ženevských úmluv z roku 1949. V první řadě poukazuje na to, že vůbec není zřejmé, zda omezení jurisdikce států stanovená mezinárodním právem nejsou *ius cogens*, které nemůže být smluvně měněno. Dále ustanovení Ženevských úmluv o univerzální jurisdikci, i kdyby byla pro smluvní strany závazná, nikdo už padesát let nedodrží a žádný stát si zatím na to nestěžoval. Státy tedy dle A. P. Rubina se očividně necítí tímto pravidlem vázány.⁶⁴

I kdyby tato ustanovení aplikoval vzdálený stát, je nepravděpodobné, že by to vedlo k úspěšnému stíhání, neboť důkazy pro obžalobu i pro obhajobu (dokumenty, svědci, atd.) by se nacházely daleko za hranicemi jurisdikce tribunálu.⁶⁵ „Spolupracovaly by například Spojené státy či Spojené království při vydávání důkazů k odsouzení Salmana Rushdieho za zločiny, ze kterých ho obviňuje vláda Íránu. Nebo abychom omezily předmět na zákony války, v případě obvinění vznášených vládou Íráku, které by vedly k soudu s generálem Normanem Schwarzkopffem za vydání rozkazu ve válce v Zálivu v roce 1992 k bombardování objektu, o kterém se nakonec zjistilo, že je to civilní protiletectký kryt v Bagdádu?“ ptá se A. P. Rubin a dodává: „Než aby se státy pouštěly do takovýchto diskusí, tak prostě ignorují své očividné závazky podle Ženevských úmluv z roku 1949.“⁶⁶

V otázce univerzální jurisdikce v současném mezinárodním právu pak A. P. Rubin dospívá k závěru, že:

„... zdá se, že současné právní teorie spočívající na údajné univerzální jurisdikci orgánů mezinárodního společenství jsou výsledkem dobře myšlených úvah, ale ve skutečném světě nemohou fungovat tak, jak se od nich očekává. Apel na latinské fráze zakrývá neznalost, co tyto fráze skutečně znamenaly v římském právu a jak mo-

victors' versions of international law represent international law indeed, when the same rules are not applied to their own people, raises serious questions and an imputation of hypocrisy.“ Rubin, A. P.: *Actio Popularis, Jus Cogens and Offenses Erga Omnes?*, New England Law Review, Vol. 35 (2001), No. 2, str. 268 – 269, na tentýž aspekt poukazuje i T. L. H. McCormack: srov. McCormack, T. L. H.: *Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Responsibility*, Albany Law Review, Vol. 60 (1997), No. 3, str. 719 - 720

⁶⁴ Rubin, A. P.: op. cit. sub 63, str. 269

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ „Would the United States or the United Kingdom, for example, cooperate in producing evidence to convict Salman Rushdie of any offense alleged against him by the Government of Iran? Or, to restrict the subject to the laws of war, any offense alleged by the government of Iraq that would involve a trial of General Norman Schwarzkopf for ordering the bombing of what turned out to be a civilian bomb shelter in Baghdad during the Gulf War of 1992? Rather than enter into such discussions, states have simply ignored their apparent obligations under the 1949 Geneva Conventions?“ *Ibid.*, str. 270

hou být aplikovány v současném mezinárodním řádu.⁶⁷

7. Závěr

Závazek pátrat po pachatelích válečných zločinů a stíhat je na základě titulu univerzality, který byl výslovně pojat do Ženevských úmluv z roku 1949, státy více než čtyřicet let neplnily, aniž tato skutečnost budila v mezinárodním společenství jakékoliv pohoršení.⁶⁸ Ačkoliv se všeobecně soudí, že pravidla obsažená v Ženevských úmluvách jsou z větší části rovněž pravidly obyčejovými,⁶⁹ závazek stíhat pa-

⁶⁷ „...it appears that current legal theories resting on an asserted universal jurisdiction in organs of the international community are the product of good-hearted thinking but cannot work as expected in the world of affairs. The appeal to Latin phrases conceals a lack of thought as to what those phrases actually meant in Roman law and in how they can be applied in the current international order.“ *Ibid.*, str. 280

⁶⁸ Dal by se patrně obhájit názor, že zde došlo k smluvnímu desuetudu, k tomu srov. Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné. Obecná část. 3. vyd., Brno, Doplněk, 2002, str. 118 - 119

⁶⁹ K tomu srov. např. Meron, T.: The Humanization of Humanitarian Law, *American Journal of International Law*, Vol. 94, No. 2, April 2000, str. 252, Franck, T. M.: Fairness in the International Legal and Institutional System,

chatele vážných porušení na základě titulu univerzality se navzdory vysokému morálnímu apelu⁷⁰ obyčejovým pravidlem patrně nikdy nestal. Obyčejové právo tak státům přiznává pouze oprávnění uplatnit univerzální jurisdikci. S výjimkou potrestání zločinců 2. světové války však státy až do 90. let 20. století toto oprávnění nevyužívaly. Obrat v praxi států nastává právě až v této dekádě. Jak tento obrat zhodnotit?

Zřejmě nebude možné uzavřít, že by se v mezinárodním právu zformovalo obyčejové pravidlo ukládající státům závazek stíhat válečné zločince na základě titulu univerzality. Nicméně s přihlédnutím k různým prohlášením, které státy v 90. letech 20. století učinily, předkládáme k posouzení závěr, že se možná jedná o pravidlo *in statu nascendi*.

Recueil des Cours 1993/III, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London, 1994, str. 260, Gasser, H.-P.: International Humanitarian Law. An Introduction, Beme, Stuttgart, Vienna, Henry Dunant Institute, 1993, str. 15 a 18

⁷⁰ K úloze morálního apelu v moderním obyčeji srov. Roberts, A. E.: Traditional and Modern Approaches to Customary International Law: A Reconciliation, *American Journal of International Law*, Vol. 95, No. 4, October 2001, str. 761 - 764, 778 - 781